

порівняльні дослідження набули наукової обгрунтованості, що дозволило йому в своїх дослідженнях уникати проведення формальних аналогій. В середині ХХ ст. найбільш помітний інтерес до порівняльних досліджень проявився в соціальній антропології та історичній соціології. А. Радкліфф-Браун як рівнозначні застосовував терміни "соціальна антропологія" та "порівняльна соціологія" [6]. На базі порівняльної культурології уже в 1940-і роки виділяється філософська компаративістика, яка вже давно визрівала в надрах порівняльних культурологічних та історичних досліджень [7].

Методологічний інструментарій порівняльного аналізу феноменів політики спирається на принципи подібності і відмінності, дедуктивні теоретичні моделі політичних інститутів та індуктивні методи їх верифікації з допомогою діахронно-історичного та синхронно-функціональних способів збору даних. Далеко не завжди база даних таких досліджень характеризується детальною повнотою. Наприклад, С. Верба досліджував політичну еліту розвинених демократій на матеріалах усього трьох країн -- США, Швеції та Японії.

Одночасно уже з початку 1960-х років з появою ЕОМ здійснені спроби практично тотального аналізу всієї сукупності порівнюваних об'єктів на основі математичної обробки статистичної та іншої достовірної інформації. Почалась робота по трьом великим проектам компаративного аналізу держав та соціально-політичних систем в світі: "Порівняльний аналіз держав", "Измеримость наций", "Йельська програма збору політичних даних". В основу розробки системи індикаторів для виміру кількісних величин лягли якісні підходи. Так, в йельському проекті всі 75 вимірюваних параметрів внутрішньої та зовнішньої поведінки 133 держав, їх інститутів та спільнот періоду кінця 1950-х — початку 1960-х років були відібрані на основі якісних моделей, структур та концептів Р. Даля, Г. Ласуелла, К. Дойча, Д. Лапаломбари та ін. [8].

При вивченні однієї країни наші ре-

зультати будуть завжди культурно обумовлені. Кожна країна має свої унікальні властивості, які можуть вплинути на результат дослідження.

Зосередження уваги повністю на одній країні обмежує нас також в наступному відношенні: воно заважає нам аналізувати явища системного рівня. Іншими словами, існують такі перемінні величини (у т.ч. тип політичної системи), які характеризують країну в цілому і піддаються вивченню лише при порівнянні між собою двох та більше країн. Всякий раз, коли ми торкаємось властивостей системного рівня, ми опиняємось перед необхідністю провести порівняльний аналіз на матеріалах двох або більше держав [9].

Порівняльний аналіз може бути також цінним і в умовах розгляду політичних реформ чи їх проектів. Вивчення досвіду інших країн допомагає краще зрозуміти їх переваги та недоліки.

Кожен дослідник, у т.ч. і дослідник-компаративіст, є представником певної культури, і саме ця обставина може обмежити його здатність до розуміння явищ. Західні політологи, наприклад, занадто пізно усвідомили, що вони застосовували власні мірила в якості універсальних. На протязі довгого часу практика класичних порівнянь, безумовно, включала в себе ідею прогресу, в основі якої була тенденція розглядати кожну політичну систему відповідно до того місця, яке їй було відведено на уявній шкалі, що неблаганно направляла до "розвитку", "демократії" і навіть вестернізації [10]. При проведенні дослідження є цілком природною небезпека потрапити в пастку етноцентризму, але в той же час порівняння і є найкращим засобом проти цієї небезпеки. Сприйняття існуючих розбіжностей неухильно підводить дослідника до усвідомлення відносності знання і, отже, допомагає позбутись культурних напласувань. Тільки в порівнянні з іншими культурами можна усвідомити небезпеку культурної ізоляції.

Сьогодні широко визнана ідея, що існують альтернативні шляхи створення альтернативних моделей модерні-

зації. Недоцільно пробувати встановити загальну послідовність універсальних стадій економічного та політичного розвитку [11].

Аналітик-компаративіст стикається з додатковими труднощами: відносно обмежене число конкретних прикладів, якими він може оперувати. В світі існує понад 170 незалежних держав, але ми не можемо розраховувати на їх вичерпне компаративне дослідження. В більшості випадків шлях вирішення проблеми — збільшити число конкретних випадків, ситуацій, що відносяться до досліджуваного предмета. Ряд пропозицій з цього приводу вніс А.Ліпгарт [12].

Перший підхід складається у збільшенні числа досліджуваних ситуацій за рахунок історичних прикладів. Такий підхід має і серйозні недоліки: а) фрагментарний характер всякої історичної інформації; б) переключення, що внесені істориками, а також фундаментальні розбіжності між однаково трактованими явищами. Ще один підхід — ідентифікація областей дослідження в кожній з країн. Доцільно порівнювати аграрні регіони з аграрними і т.д. Третя стратегія зводиться до вироблення робочих понять, достатньо гнучких, щоб охопити спектр подібних ситуацій. Але статистичні переваги ми ризикуємо отримати за рахунок зниження чіткості використовуваних понять.

І, нарешті, найбільш близька автору стратегія відома під назвою "area study" — регіональні дослідження і полягає в застосуванні методів порівняння лише щодо тих країн, де існуючі аналогії закріплені історичним минулим та/або географічним положенням.

Значною проблемою для компаративіста є і проблема функціональної еквівалентності. Ця категорія походить безпосередньо від поняття "функція". Уявлення про те, що політична система обов'язково виконує деякі основні завдання (серед її універсальних та фундаментальних функцій особливо значимими є формулювання та агрегування інтересів), дозволило функціоналістам дійти дуже важливого висновку: по-перше,

різні суспільні структури можуть виконувати одну й ту саму функцію; по-друге, одна й та сама структура може мати декілька різних функцій [13].

Виявлення функціональних еквівалентностей здійснюється шляхом аналітичного поділу ролей та функцій. Один і той же вид діяльності може виконуватись в різних країнах різними органами, в той же час однакові або подібні інститути в різних країнах можуть виконувати різні завдання. Так, в одних місцях функція залучення політичних прихильників може належати клану, тоді як в інших цю функцію виконує добре організована партія, хоча нерідко те, що називають "партією", є лише номінальним еквівалентом того, що партія являє собою деінде. Для компаративіста функціональний аналіз починається з виявлення еквівалентностей, що є складовою частиною теорії функціоналізму і системного аналізу.

Коли виділені з політичної системи її частини функціонують в абсолютно різних контекстах, є небезпека, що вони виявляться подібними лише за назвою. Так, наприклад, порівняння муніципалітетів в Індії та Швеції виявилось би штучним і, в кінцевому рахунку, безсенсовим.

Застосування принципу функціональної еквівалентності особливо корисно при розгляді значно розбіжних країн.

Т.зв. "проблема Гальтона" отримала свою назву за ім'ям вченого, що вперше її дослідив. Процес, за якого події у якій-небудь одній країні впливають на життя в іншій країні, називається дифузиею, а перевірка його впливу на результати порівняльного дослідження і складає вищезазвану проблему. Вона полягає в тому, що ми інколи вбачаємо сильний причинний зв'язок там, де в дійсності його не існує, просто країни, обрані для дослідження, або частина їх, перебувають під спільним для них впливом якої-небудь іншої країни. Деяка ступінь дифузії завжди буде існувати в тому, що ми вивчаємо при порівняльному аналізі, особливо щодо подібних країн. Один з методів зниження її впливу — виключ-

чати з аналізу явні ознаки впливу однієї країни на іншу [14].

Нарешті, існує проблема врахування історичного минулого політичних систем. Поділяючи єдине ціле на відносне обмежені сектори, дослідник ризикує залишити поза увагою історичний досвід, що є серйозною небезпекою. Досліджувані факти, інститути та події завжди мають суб'єктивне забарвлення, котре зникає, коли вони вивчаються поза контекстом. Не слід забувати, що суспільство перебуває в постійному русі від минулого до майбутнього, його сучасне — просто фаза між тим, що відбулось, і тим, що відбудеться. В сучасному мають місце відголоски, сліди минулого і потенційні паростки майбутнього [15]. Очевидно, мова мусить йти про синтез методів системного та компаративного аналізу, основних постулатів структурного функціоналізму з елементами культурно-генетичного методу. Найважливіше полягає в тому, щоб при поясненні поточних соціально-політичних подій спиратись в аналізі не лише на процеси, що безпосередньо спостерігаються, але й на всю взятую на максимально доступну глибину історію цих регіонів та країн, виявлення їх культурно-історичної унікальності. Мова йде не про феноменологічну оболонку історії, а про "код культури" [16]. Іншими словами, для нас має значення не вся сукупність подій, ідей та об'єктів, що складають історичний спадок, а лише ті фрагменти історичного надбання, які не просто зберігаються в сучасному, але й тісно переплетені з ним [17].

Цей код, або ядро культури характеризується способом і сутністю стосунків людини і суспільства і є свого роду сталою формою свідомості, що відноситься до сфери соціальної онтології. Завдяки цій сталості код (ядро) культури є подібним до біологічного генотипу [18]. Якщо суспільство відтворює себе переважно через самостійну, самоцілісну життєдіяльність своїх індивідів, якщо такий спосіб відтворення є життєвим принципом суспільства, то ми маємо один тип культури. Якщо суспільство відтворює себе переважно че-

рез підкорення життєдіяльності індивідів державі, якщо таким є життєвий принцип суспільства, то перед нами протилежний першому тип культури. А між ними розташований цілий спектр проміжних, перехідних типів.

Поділ системи на сегменти є нормальною практикою компаративістського підходу. Стикаючись із складністю та багатоманітністю політичної системи, дослідник-компаративіст, якщо тільки він не є чистим теоретиком, опиняється перед необхідністю поділу цілого на частини та вибору того явища, яке стане об'єктом його порівняльного аналізу.

Різниця між сегментацією та глобальним підходом має рівневий характер. Між секторальним дослідженням та глобальним підходом, який переходить у абстрактну теорію, існує ряд проміжних рівнів, які являють собою поступовий перехід від часткового до загального.

"Порівнювані інститути" (compared institutions) довгий час були основним предметом порівняльних досліджень, особливо в таких країнах, як Франція і Німеччина. Але об'єктом таких "секторальних" досліджень скоро стали області, які значно складніше ідентифікувати, ніж парламенти та уряди. Як тільки політична наука вийшла за межі своїх первісних та виключних інтересів — офіційних інститутів, вона почала вивчення нових сфер та сегментів суспільства. Компаративісти проводили свої дослідження по різних напрямкам, вивчаючи як політичні структури, так і процеси, як результати, так і акторів політичної взаємодії. Групи тиску, партії, профспілки, бюрократичний апарат та армії привернули увагу багатьох вчених і стали об'єктами багатьох порівняльних досліджень. На більш високому рівні концептуалізації стало проводитись вивчення угруповань, які з великими складнощами можуть бути ідентифіковані — таких як "опозиції". Р. Даль поклав початок таким порівняльним дослідженням [19]. Важливою областю досліджень є для компаративістів політичні процеси. Почали глибоко вивчатись процеси формування громадської думки,

соціалізації, комунікації, прийняття рішень, їх виконання, легітимізації і т.д.

Щодо кількості країн, які беруться для дослідження, то бінарний аналіз є найширше уживаним. Хоча такий метод порівняння є найпростішим, він не обов'язково найбільш легкий. Можна виділити два різновиди бінарного порівняння: опосередковане і пряме [20].

Опосередкованим бінарне порівняння буває в тому сенсі, що всякий інший предмет порівняння постійно розглядається в залежності від власного бачення дослідника. Така опосередкована система оцінки на основі суб'єктивних критеріїв може подати досліджуваній об'єкт в особливому ракурсі. Сама діалектика процесу такого порівняння сприяє тому, що погляд зі сторони укріплює наше розуміння власного суспільства. Наприклад, більш глибоким дослідженням Р.Дарендорфом німецького суспільства сприяло те, що було ним запозичено під час перебування в Англії.

Прямий бінарний аналіз відповідає іншому рівню систематизації. Часто він ґрунтується на історичному методі, оскільки дає можливість легше показати, в чому полягає своєрідність кожної держави. Бінарний аналіз дозволяє провести глибоке та детальне співставлення досліджуваних об'єктів, що майже неможливо, коли аналіз охоплює занадто велику кількість випадків. При бінарному аналізі не залишається поза увагою ні спільне, ні особливе. Бінарне порівняння використовується не лише для того, щоб методом протиставлення підвищити рівень наших знань про різні системи. В багатьох випадках цей метод може також сприяти нашому розумінню спільних явищ. В таких випадках обидві досліджувані країни можуть розглядатись як різні ілюстрації широкого, всезагального теоретичного осмислення.

Метод бінарного порівняння застосовується щодо країн, які мають подібні контекстуальні особливості, навіть якщо мета аналізу полягає в тому, щоб виявити різницю, яка існує між ними в якійсь (якихось) специфічних областях.

Існують розбіжності між методами порівняння відносно подібних та віднос-

но несхожих країн. Порівняння відносно подібних країн передбачає нейтралізацію окремих розбіжностей між ними з тим, щоб дати можливість краще проаналізувати інші. Така стратегія складає основу компаративістського методу.

При дослідженні політичних систем, аналогії шукають в їх соціокультурному контексті (дослідження англосаксонських чи в нашому випадку — східнослов'янських країн), або ж в їх структурах (скажімо, однопартійні системи).

Подібність не обов'язково обумовлена географічною близькістю країн. Тим не менше, в пошуках аналогій природнішим було б обмеження сфери аналізу певним географічним регіоном, де однорідність середовища зумовлена рядом факторів: історією, культурою, рівнем розвитку, тобто всіма тими параметрами, які можуть бути використані в якості елементів контролю.

Такий регіональний підхід має свої переваги і недоліки. Серед переваг, така стратегія дозволяє найбільш природнім способом тримати під контролем ті параметри, які дослідник хотів би бачити сталими, з тим щоб мати можливість краще проаналізувати параметри, які являють для нього особливий інтерес. Таким чином, *area study* зазвичай забезпечує глибоке проникнення в сутність предмету вивчення. Дуже часто відносна подібність ситуації дозволяє визначити маргінальні розбіжності та їх причини. Зосереджуючи свою увагу на відносно однорідній області дослідження, компаративіст збільшує можливість проведення глибокого аналізу. Нарешті, обмежуючи дослідження певним числом країн, дослідник отримує можливість конкретизувати предмет дослідження. Багато питань набувають свого справжнього значення лише в суворо визначеній, обмеженій сфері дослідження.

Серед недоліків можна назвати те, що важче контролювати фактори, які можуть викривити результати [21].

Таким чином, при застосуванні компаративного аналізу для дослідження політичних феноменів мусять бути враховані вищезазначені теоретичні аспек-

ти. Найпродуктивнішим різновидом компаративного аналізу автор вважає бінарний аналіз країн, що подібні між собою за історією, географічним розташуванням, рівнем розвитку і т.д.

Щодо України, таким ідеальним об'єктом для бінарного аналізу автор вважає Білорусь.

Література:

1. Бартон В.И. Сравнение как средство познания. — Мн.:Изд-во БГУ, 1978. — С.11;
2. Дегтярёв А.А. Основы политической теории. — М., 1998. — С.28;
3. История современной зарубежной философии: компаративистский подход. — СПб., 1997. — С.12-13;
4. Мелкоян Э.Л. Проблемы сравнительного метода в историческом знании /Отв.ред. Э.С.Маркарян. — Ер.:Изд-во АН АрмССР, 1981. — С.42;
5. История современной зарубежной философии... — С.9;
6. Мелкоян Э.Л. Вказ. праця. — С.46;
7. История современной зарубежной философии... — С.17;

8. Дегтярёв А.А. Вказ. Праця. — С.36;
9. Джарол Б.Мангейм, Ричард К.Рич. Политология. Методы исследования / Пер. с англ. — М.:Изд-во "Весь мир", 1997. — С.331;
10. Доган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология / Пер. с англ. — М.:Соц.-полит.журн., 1994. — С.20;
11. Там же. — С.23;
12. Там же. — С.31;
13. Там же. — С.56;
14. Джарол Б.Мангейм, Ричард К.Рич. Вказ. праця. — С.346;
15. Штомпка П. Социология социальных изменений /Пер. с англ. — М.:Аспект пресс, 1996. — С.86;
16. Кантор К.М. История против прогресса (опыт культурно-исторической генетики). — М.:Наука, 1992. — С.10;
17. Штомпка П. Вказ. праця. — С.90;
18. Кантор К.М. Вказ. праця. — С.11;
19. Доган М., Пеласси Д. Вказ. праця. — С.161;
20. Там же. — С.177;
21. Джарол Б.Мангейм, Ричард К.Рич. Вказ. праця. — С.344.